

Future Expectations of High School Students In Southeastern Turkey: Factors behind Future Expectations*

Hüseyin ŞİMŞEK**

Received: 20 March 2011

Accepted: 13 September 2011

ABSTRACT: This study was conducted to identify various future expectations of high school students in southeastern Turkey and factors behind their expectations. The sample of the study, which had a descriptive and associational survey design consisted of 1106 students randomly selected from 54 different high schools located in nine cities in southeastern Turkey. Data were collected through the “Future Expectation Scale (FES)” developed by the researcher. Results indicated that *personal and professional future, educational future, economic future and social future* expectations of high school students in southeastern Turkey were generally *above the average level*. According to the study, being a *teacher* and a *doctor* took the first place among several professions to be further preferred by high school students. It was also concluded that future expectations of high school students did not differ on gender, high school type, CGPA, level of mother education, father’s occupation, family income level, the number of siblings, receiving pre-school education, and language spoken at home. On the other hand, future expectations of high school students were found to differ on the city where students being taught, grade level, corporal punishment, and tendency toward being a dropout.

Key words: high school students, future expectation, southeastern Turkey

SUMMARY

Purpose and Significance: The purpose of this study was to identify future expectations of high school students in southeastern Turkey and factors behind those expectations. It was tried to describe *personal and professional future, educational future, economic future and social future* expectations of high school students in southeastern Turkey as well as to explicit whether those significantly differ on gender, high school type, CGPA, level of mother education, father’s occupation, family income level, the number of siblings, receiving preschool education, etc. Future expectation is considerable in one’s life. Future expectations of adolescents also affect their adulthood experiences. Especially, their occupational choices, lifestyles and spouse choices are closely related to their expectations. The way adolescents see their future shapes their identity and personality. Having positive expectations is related to the self-respect and the ability to use coping strategies. Negative expectations and changing concepts of expectations cause hopelessness among individuals. Findings indicated high school years are critical to students’ future and occupational decision-making. They need to determine their fields of study for their occupations as well as their future professions. Occupational choice is not only related to what kind of a job a person wants to have, but also to a decision that might have an impact on one’s lifestyle. Thus, it is very important.

Methods: This study had a descriptive and associational design. The sample of the study, which had a descriptive and associational survey design consisted of 1106 students randomly selected from 54 different high schools located in nine cities in southeastern Turkey. Data were collected through the

* This article was written by Hüseyin ŞİMŞEK, Ph. D. by means of the data collected for the project no. 109K300 entitled, “Social Integration and Future Expectations of High School Students in Southeastern Turkey” financially supported by TUBITAK in 2010.

**Ph. D., Harran University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, husimsek@hotmail.com.

“Future Expectation Scale (FES)” developed by the researcher. The scale consisted of items related to students’ sociodemographic, economic, and family characteristics, and current school type as well as items related to students’ *personal and professional future, educational future, economic future and social future* expectations. Factor analysis was done to ensure construct validity of the FES. The FES was administered to students by face-to-face. Results of the study were tabulated by means of SPSS 16.0 program. Data were reported in frequencies and percentages, and chi-square tests were done to determine significant differences. Interpretations were made based on the following: 1 – 1.79 as *low*, 1.80 – 2.59 as *below the average*, 2.60 – 3.39 as *average*, 3.40 – 4.19 as *above the average*, and 4.20 – 5.00 as *high*.

Results: Results showed personal and professional future, educational future, economic future and social future expectations of high school students in southeastern Turkey were generally above the average level ($\bar{x}=3.87$). When findings related to the subscales of the FES examined, it was seen that personal and professional future expectations of high school students in southeastern Turkey were above the average level ($\bar{x}=4.52$), but their social future expectations were at an average level ($\bar{x}=3.34$). Besides, educational future expectations of high school students were *above the average* level ($\bar{x}=3,92$) while they were worried about their economic future. Being a teacher was found to be the most favorite occupation preferred both by high school boys and girls in southeastern Turkey. It was also concluded that future expectations of high school students did not differ on gender, high school type, CGPA, level of mother education, father’s occupation, family income level, the number of siblings, receiving pre-school education, and language spoken at home. On the other hand, future expectations of high school students were found to differ on the city where students being taught, grade level, corporal punishment, and tendency toward being a dropout.

Discussion and Conclusions: Results showed high school students in southeastern Turkey had some worries about future expectations that were similar to the results of a study conducted by Kalaycıoğlu (2000-2001) 10 years ago. Güleri (1994) found out that most of the youth (56%) were “pessimistic”. However, according to a study carried out in 2010 by Turkish Statistical Institute (TUIK), it was concluded that generally 61.2% of Turkish people were happy, and the level of happiness among people aged between 18 and 24 was found above the average (63.09%). According to the results of the study, it was seen that high school students in southeastern Turkey were mostly hopeful about their personal and professional future while they were less hopeful about their *educational, economic, and especially social* future. Results indicated although young people had a strong sense of self-confidence, they were found hesitant about educational, economic, and social system. When Gökçay (1985)’s finding about that “future and professional anxiety” was the biggest source of problems of high school students considered, the results of the study can be seen considerably hopeful. According to the results, students had more expectations about economic future, that is, they believe the region and the country will have better economic conditions as well as higher living standards. On the other hand, it was understood that they were doubtful of job opportunities and economic conditions in the future. All so far showed high school students were confused about economic future. *Being a teacher* took the first place among the professions preferred by high school students in southeastern Turkey. The fact that teaching is the most popular occupation among female students supports the idea that it is a female occupation. On the other hand, the second most favorite occupation of both male and female students is being a doctor. It seemed that future expectations of high school students differ on some variables. For instance, one of the factors behind future expectations is the city where students being taught. According to this, high school students in Şırnak and Mardin have more optimistic future expectations while those in Batman and Adıyaman were pessimistic. Future expectations of high school students significantly differed on grade level as well. As grade level gets higher, their future expectations become more negative. Results can be interpreted as that high schools are ineffective about making students have more positive future expectations.

Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki Lise Öğrencilerinin Gelecek Beklentileri ve Gelecek Beklentilerini Etkileyen Faktörler*

Hüseyin ŞİMŞEK**

Makale Gönderme Tarihi: 20 Mart 2011

Makale Kabul Tarihi: 13 Eylül 2011

ÖZET: Bu araştırma, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki lise öğrencilerinin çeşitli boyutlardaki gelecek beklentilerini ve bu beklentilerine etki eden faktörleri belirlemek amacıyla yapılmıştır. Betimsel-ilişkisel tarama modeliyle gerçekleştirilen araştırmanın örnekleme, bölgedeki dokuz ilde en yaygın lise türlerinden birer tane olmak üzere toplam 54 lisenin farklı sınıflarında öğrenim gören ve basit tesadüfi örnekleme ile seçilen toplam 1106 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından hazırlanan “Gelecek Beklentisi Ölçeği (GBÖ)” ile elde edilmiştir. Araştırmanın bulguları, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki lise öğrencilerinin, *kişisel ve mesleki gelecek, eğitsel gelecek, ekonomik gelecek ve sosyal gelecek* boyutlarındaki beklentilerinin genel olarak *ortanın üstü* düzeyde olduğunu göstermiştir. Araştırmaya göre, bölgedeki lise öğrencilerinin en çok tercih ettikleri mesleklerin başında *öğretmenlik ve tıp doktorluğu* gelmektedir. Lise öğrencilerinin gelecek beklentileri cinsiyete, okudukları lise türüne, akademik not ortalamalarına, anne eğitim düzeyine, baba mesleğine, aile gelir düzeyine, kardeş sayısına, okul öncesi eğitimi alma durumuna ve evde konuşulan dile göre farklılaşmazken okulun bulunduğu ile, sınıf düzeyine, disiplin cezası alma durumu ve okulu bırakma eğilimine göre anlamlı farklılaşmaktadır.

Anahtar Sözcükler: lise öğrencileri, gelecek beklentisi, Güneydoğu Anadolu bölgesi.

GİRİŞ

Beklenti, önceki deneyimlerden yola çıkarak gelecekte ne olabileceği ile ilgili çıkarımlarda bulunmaktır (Tatar, 2005). Gelecek beklentisi ise, bireylerin gelecekle bağlantılı görüş, ilgi ve kaygılarını barındıran bilişsel haritalardır. Kuramsal bir perspektiften bakıldığında, gelecek hakkındaki beklentiler önemlidir, çünkü beklentiler kararların alınmasında en güçlü motivasyonlardır (Nurmi, 1991). Beklenti ve performans karşılıklı olarak tanımlanmaktadır (Bandura, 1978). Yüksek başarı beklentisi, güçlü performansa yönlendirmekte, güçlü bir performans ise daha yüksek bir başarı beklentisine yönlendirmektedir. Bundan dolayı, beklenti, geçmiş deneyimler ve bir bireyin performans geçmişi hakkında önemli bilgiler vermektedir (Bandura, 1997; Mischel, 1973; Mischel, Cantor, & Feldman, 1996; Olson, Roese, & Zanna, 1996).

Gelecek beklentisine ilişkin öncü çalışmalar, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde başlamış, bu yüzyılın ortalarında yeniden canlanmıştır. Gelecek beklentisine ilişkin çalışmaların öncüsü sayılan W. I. Thomas, 1920’de “*eğer kişi, bir durumu gerçek olarak kabul ederse sonuçlar da gerçek olur*” diyerek, beklentilerin sonuçları etkilediğine dikkat çekmiştir. Thomas’a göre, belirli bir eylem veya davranışın anlamı, o eylem ve davranışın doğasından kaynaklanmamaktadır. İnsanlar eylemlere belirli anlamlar yüklemekte ve bu anlamlar gelecekteki davranışlarını etkilemektedir (Hurn, 1993; Aktaran: Tatar, 2002).

Gelecek beklentisinin kavramsallaştırılması, Frank (1939), Israeli (1930, 1936) ve Lewin (1939, 1948) gibi üç önemli psikoloğun erken dönem çalışmalarına dayanmaktadır. Bunların

* Bu makale, Dr. Hüseyin ŞİMŞEK tarafından, TÜBİTAK desteğiyle 2010 yılında gerçekleştirilen “Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki Lise Öğrencilerinde Sosyal Bütünleşme ve Gelecek Beklentisi” adlı 109K300 nolu proje verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Dr., Harran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, husimsek@hotmail.com.

analizleri, gelecek yöneliminin kavramsallaştırılmasına olduğu kadar gelecek yöneliminin güdüsel ve gelişimsel işlevine de işaret etmiştir (Seigner, 2003). Buna göre;

- a) Gelecek yönelimi ya da gelecekteki olası eylemler ve deneyimler, gelecekte meydana gelir.
- b) Gelecek yönelimi, farklı alanlarla ilişkili olarak, bireylerin gelecek imajlarının özel ve bireysel yapısını kapsar.
- c) Bu alanların içeriği, kişisel ya da toplumsal, gerçekçi ya da ideal ve gerçeğe uygun ya da fantastik olabilmektedir.

Son zamanlarda yapılan çalışmaların bir kısmı (Markus & Nurius, 1986), ergenlerin beklentilerine ilişkin tutarlılığı incelemiştir. Nurmi (1991), gençlerin beklentileri konusunda dünyada yapılan çok sayıdaki deneysel araştırma sonuçlarının tutarlılık gösterdiğini saptamıştır. Buna göre, gençlere gelecek beklentisi sorulduğunda, gençler genellikle meslek, eğitim ve aile kurma konusundaki düşüncelerini bildirmişlerdir. Yaş farkı dikkate alındığında, ileri yaşlardaki ergenlerin daha fazla kariyer beklentisine odaklandıkları, cinsiyet farkı dikkate alındığında ise kızların daha çok aile kurma, erkeklerin ise meslek ve eğitim beklentilerine odaklandıkları görülmektedir. Bazı araştırmalar (Tolon, 1990; Nurmi, 1991) ise sosyoekonomik durum ve milliyet faktörünün etkisi üzerinde yoğunlaşmıştır.

Araştırma sonuçları, gelecekle ilgili içsel endişelerin yaşla birlikte arttığını göstermiştir. Ayrıca aile yapısının ergenlerin geleceğe dair ilgilerini ve planlarını yönlendirdiği belirlenmiştir. Literatürdeki araştırmalar ergenlik dönemindeki gelecek beklentisinin gelişimsel önemine işaret etmektedir. Ergenlerde gelecek beklentisine ilişkin literatür, günümüz çalışmaları için önemli bir dayanak noktası oluşturmaktadır.

Çok sayıda gelişim kuramı ve araştırma, dünyadaki gençlerin gelecek beklentisini inceleme konusu yapmıştır (Nurmi, 1991). Araştırmaların birçoğu, gençlerin yaşam hedeflerinin neler olduğunu belirlemeyi amaçlamış ve yaş, cinsiyet, sosyoekonomik durum ve milliyet gibi çeşitli değişkenlerin beklenti üzerindeki etkilerini incelemiştir (Monks, 1968; Nurmi, 1989; Nurmi, 1994; Poole & Cooney, 1987; Sundberg, Poole, & Tyler, 1983).

Gençlerin geleceklerini nasıl gördüklerine ilişkin araştırmalar, gelecek beklentisinin üç temel süreçle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bunlar; *motivasyon*, *planlama* ve *değerlendirmedir*. Sonuçlar, gençlerin amaçlarının ve ilgilerinin geç dönem ergenlik ve erken dönem yetişkinliğin gelişim görevleriyle de ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Öte yandan, yaş, cinsiyet, sosyoekonomik durum ve kültürel çeşitlilik gibi faktörler, geleceği yönlendiren etkenlerdir (Seginer, 2003).

Gençlerin gelecek beklentileri, büyük ölçüde psikolojik sonuçlara bağlıdır (McCabe & Barnett, 2000). Gelecek beklentisi konusundaki birçok araştırma, olumlu gelecek beklentisinin psikolojik durumu iyileştirdiğine ilişkin önemli ve inandırıcı kanıtlar sunmaktadır. Gelecek beklentisine yönelik araştırmalarda genellikle başarıya ve kişilerarası ilişkilere ait planlar öne çıkmaktadır. Ergenlerdeki gelecek beklentisi çoğunlukla okulu bitirmek, bir işte başarılı olmak, unvan sahibi olmak, sevgili bulmak, evlenmek ve çocuk sahibi olmak gibi planları içermektedir.

Ancak literatürdeki araştırmalar, yaşam koşullarının iyi ya da kötü olmasının gelecek beklentisi üzerinde her zaman benzer sonuçlar vermediğini göstermiştir. Argarvval, Tripathi ve Srivastava (1983), travmatik durumların ergenlerin gelecek beklentisini arttırdığını ve beklentilerin yönünü değiştirdiğini ileri sürmüşlerdir. Bu araştırmanın bulgularına göre, gelecek beklentisi, sadece kısa süreli travma yaşantısında ve kalıcı fiziksel yaşantının olmadığı durumlarda gelişebilmektedir çünkü gelir getirici sürekli bir iş, başını sokabileceği bir ev ve

kendini ifade edebileceği toplumsal çevreden yoksunluk, bireyin yaşamını yeniden sorgulamasına ve gelecekle ilgili değişik içerikte ve çok sayıda plan oluşturmaya neden olmaktadır.

Gelecek beklentisinin kişisel düzeyde anahtar bir rol oynadığını ileri süren bazı araştırmalarda (Smith, 1992; Werner, 1982) esnek ve dayanıklı psikolojik özelliklere sahip bireylerin olumlu gelecek beklentisine eğilimli oldukları tespit edilmiştir. Bir başka araştırmaya göre, zor koşullara rağmen olumlu bakış açısına sahip gençler, başarı sayesinde kendileri için bir yaşam planı yapmakta ve başarılı olma yolunu tanımlayabilmektedirler (Walsh, 1996). Sokakta yaşayan yüksek risk altındaki ergen kızlara yönelik yapılan araştırmalar, onların iş ve aileye yönelik belirli yaşam planlarının olduğunu ve stresli yaşam koşullarını aşmak için sahip oldukları yetenekleri hakkında oldukça yüksek düzeyde iyimser olduğunu göstermiştir (Cecconello, De Antoni, & Koller, 2003; De Antoni & Koller, 2000).

Aratar (2003) tarafından yapılan bir araştırmada, Türkiye’de çok sayıda insanın ölümüne yol açan 1999 depreminin ardından, bölgedeki ergenlerin gelecek planlarının, diğer illerdeki yaşlılarıyla yapılan benzer çalışmalara göre, farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Buna göre, araştırmaya katılanların çoğunun buldukları ili ya da ülkeyi değiştirmeye (sırasıyla % 51 ve % 47) ve hiç olmazsa yaşam şartlarını ve kişisel özelliklerini değiştirmeye (% 29 vicdanlı olmak, % 24 dünyayı gezip insanlara yardım etmek) yönelik planlarının olduğu bulunmuştur.

Ancak bazı araştırmalar, ihmal edilen gençlerin diğerlerine oranla daha az iyimser, daha az planlı ve daha fazla içe dönük olmaya yatkın olduklarına işaret etmektedir (Nurmi, 1991). Buna karşın yoksulluk, kötü muamele ve toplumsal şiddete maruz kalan gençlere yönelik yapılan bazı araştırmalar, olumlu koşullara sahip gençlerin, olumsuz durumda olan akranlarına göre, kişisel ve sosyal karakterlerinin daha iyi olduğunu ortaya koymuştur (Garmezy & Masten, 1994; Luthar, Cicchetti, & Becker, 2000; Masten, 2001). Bazı araştırmalar, sokakta zaman geçiren çocukların tehlikeli yaşam koşulları ve şiddet nedeniyle olumsuz gelişimsel sonuçlara maruz kalma riski altında olduklarına işaret etmektedir (Aptekar, 1994; Hecht, 1998; Raffaelli, 1999). Sokak çocukları, ötekiler olarak, benzer gelişimsel görevlerle karşı karşıyadır ve çoğunluğu yetişkin gibi yaşamaktadır. Gecekonuda yaşayan ya da evsiz sokak çocuklarının arzuları daha çok yetişkinliğe, işe, eve ve aileye yöneliktir (Baker & Panter-Brick, 2000). Örneğin, Singapur ve Sydney’de 15 yaşlarındaki gençlerle yapılan bir araştırmada, sosyoekonomik durumu düşük olanlar daha çok işle ilgili beklentiler sıralarken sosyoekonomik durumu yüksek olanlar eğitimle ilgili beklentiler sıralamışlardır (Poole & Cooney, 1987).

Neiva-Silva (2003) tarafından sokakta yaşayan erkek çocuklara ilişkin yapılan bir başka araştırma, uyuşturucu kullanan çocukların kullanmayanlara oranla daha düşük olumlu beklentilere sahip olduğunu, benzer biçimde, uyuşturucu kullanımının güçlü olmayan aile yapısına bağlı olduğunu göstermiştir. Günümüzde bu araştırmadan hareket eden ve özellikle de sokak çocuklarının gelecek beklentisini inceleyen birçok araştırma yapılmaktadır.

Bütün bu araştırmalar, birey yaşantısında gelecek planlamasının oldukça önemli olduğunu göstermektedir. Ancak, yukarıda da ifade edildiği gibi, gelecek planlaması karmaşık bir süreçtir. Temelinde güdülenme, planlama ve değerlendirme olmak üzere üç psikolojik etken bulunur. Zira, insanlar önce güdüleri, değerleri ve beklentileri doğrultusunda geleceğe yönelik amaçlar ortaya koyarlar. Daha sonra bu amaçları gerçekleştirmenin aşamaları oluşturulur, planlar ve problem çözme yolları düşünülür, amaçlara nasıl ulaşılacağı bulunmaya çalışılır. Son olarak, bireyler, bu beklentilerine ulaşma olasılıklarını değerlendirirler ve amaçlarına ulaşma olasılıklarının ne kadar olduğunu bulmaya çalışırlar (Salmela-Aro, 2001).

Ergenlerin geleceğine yönelik beklentileri, onların yetişkinlik dönemindeki yaşantılarını da belirler. Bu kapsamda, özellikle de yapacağı iş, yaşam biçimi ve eş seçimi beklentilerle yakından ilgilidir. Ergenlerin geleceğini nasıl gördükleri onların kimlik ve benlik oluşumlarını da şekillendirir. Bu alandaki çalışmalar, üç ana başlıkta incelenebilir:

- 1) Bilişsel ilgiler ve gelecek beklentisi: Bilişsel üslup, yaratıcılık, soyut düşünce.
- 2) Duygusal durum ve gelecek beklentisi: Benlik kavramı, denetim odağı, baş etme stratejileri, iyi olma hâli.
- 3) Gelecek beklentisini etkileyen faktörler: Aile, okul ve sosyoekonomik durum.

Geleceğe ilişkin planlar, sayısı ve içeriği, zaman uzaklığı ve nedensel yüklemeler gibi çeşitli faktörler açısından incelenmektedir. Sayısal çokluk, daha fazla gelecek planı yapıldığını, zaman uzaklığı, bireyin gerçekten uzak geleceğini de düşündüğünü, nedensel yüklemeler ise bireyin oluşturduğu planlar ve yaşam hedefleri arasındaki ilişkiyi gösterir. Nurmi (1989)'ye göre, ergenler yetişkinlere oranla kendileri ve toplumun geleceği ile ilgili görüşlerini belirtmekte çok daha başarılıdırlar. Bazı araştırmalar, genellikle ergenlerin geleceği konusunda daha iyimser olduklarını göstermektedir (Confalonieri, 2002; Lanz & Rosnati, 2002; Malmberg, 2002; Seigner, 1992).

Aslında geleceğe yönelik beklentilerin çoğu, yetişkin yaşantısının rolleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim araştırmalarda eğitim, meslek ve aile ile ilgili planların, eğlence, gezi gibi etkinlik planlarının önüne geçtiği görülür. Öte yandan, ergenlerin gelecek beklentilerinin daha genel, ayrıntıdan yoksun ve hatta kalıplara uygun olduğu, ayrıntılı planların yaşla birlikte arttığı görülmektedir.

Ergenlerde olumlu beklenti oluşturmanın büyük ölçüde yüksek benlik saygısı ve baş etme yollarını kullanma becerisiyle ilişkili olduğu bulunmuştur (Lanz & Rosnati, 2002; Libreska 2002). Buna karşın, olumsuz beklentiler ve değişken beklenti içeriklerinin, bir ölçüde bireylerdeki umutsuzluğu tanımladığı düşünülmektedir (Nurmi, 2001).

Ergenlerin gelecek beklentilerinin içeriği, genellikle, *başarıya yönelik, ilişkisel, varoluşsal ve deneysel* olmak üzere dört başlıkta toplanmaktadır. Okul çağındaki ergenlerin başarıya ilişkin beklentilerine bakıldığında, beklentilerinin çoğunlukla sınıfı geçme, okulu bitirme, bir meslek sahibi olma, unvan ya da mevki sahibi olmaya doğru değiştiği gözlenmektedir. İlişkisel beklentiler ise genellikle, sevgili bulmak, eş seçmek, aile kurmak ve çocuk sahibi olmaktır. Varoluşsal beklentiler, daha iyi bir insan olmak, daha yardımsever olmak gibi bireyin kişisel özelliklerini değiştirmesini ve toplumsal rolünü sorgulamasını tanımlamaktadır. Deneysel beklentiler ise ülke, iş ya da yaşam biçimini değiştirmek gibi daha radikal ve yaşamsal planlara yöneliktir.

Gelecek beklentisine ilişkin deneysel araştırma sonuçları ve kuramsal açıklamalar, lise döneminin gençlerin geleceği ve özellikle de meslekle ilgili kararları açısından kritik olduğunu göstermektedir. Gençler bu dönemde, meslek olarak seçecekleri alanları belirlemek ve meslekleri hakkında karar vermek durumundadırlar. Meslek seçimi, gencin yalnızca nasıl bir işte çalışmak istediği ile ilgili olmayıp aynı zamanda nasıl bir hayat standardı içinde yaşamak istediğini de etkileyen bir karar olduğu için önemlidir. Lise çağına gelmiş gençlerin böylesine önemli bir kararı vermek zorunda olmaları, şayet mesleki gelişim görevlerini yerine getirememişlerse, doğru ve akılcı kararlar vermelerini zorlaştırmaktadır. Öte yandan, meslek seçimi, mesleki gelişim görevlerini başarı ile tamamlama ve mesleki olgunluk düzeyi ile de bağlantılıdır (Çoban, 2005).

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki lise öğrencilerinin dört temel konudaki gelecek beklentilerini ve bu beklentileri etkileyen çeşitli değişkenleri saptamaktır. Bu amaçla aşağıdaki iki temel soruya yanıt aranmıştır:

1. Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki lise öğrencilerinin gelecek beklentileri *kişisel ve mesleki gelecek, eğitsel gelecek, ekonomik gelecek ve sosyal gelecek* boyutlarında ne düzeydedir?
2. Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki lise öğrencilerinin gelecek beklentileri, cinsiyete, buldukları ile, okul türüne, akademik not ortalamasına, anne eğitim durumuna, baba mesleğine, kardeş sayısına, disiplin cezası alıp almamaya, okul öncesi eğitimi alıp almama vb. değişkenlere göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, betimsel-ilişkisel tarama modeliyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki lise öğrencilerinin gelecek beklentisi konusundaki görüşlerini belirlemeyi amaçlaması yönüyle betimsel, gelecek beklentisinin bu beklentiye etki ettiği varsayılan değişkenlerle ilişkisini incelemeyi amaçlaması yönüyle de ilişkisel bir araştırmadır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, 2009-2010 eğitim-öğretim yılında Güneydoğu Anadolu bölgesindeki 348.087 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Ancak, evrenin büyüklüğü ve erişilebilirliğine ilişkin güçlükler dikkate alınarak örneklem alma yoluna gidilmiştir. Buna göre, bölgede yer alan dokuz ildeki en yaygın lise türleri dikkate alınarak her ilde yaygın lise türlerinden birer tane olmak üzere toplam 54 lisenin farklı sınıflarında öğrenim gören ve basit tesadüfî örnekleme ile seçilen toplam 1106 öğrenci örneklem grubu olarak belirlenmiştir. Araştırmacı tarafından hazırlanan anketler, belirlenen örneklem grubundaki öğrencilere araştırmacı tarafından yüzyüze uygulanmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından geliştirilen “Gelecek Beklentisi Ölçeği (GBÖ)” ile elde edilmiştir. Ölçekte, lise öğrencilerinin sosyodemografik ve sosyoekonomik durumları ile mensup olduğu aile ve devam ettiği okula ilişkin kişisel bilgilerini yoklayan maddelerin yanı sıra, *kişisel ve mesleki gelecek, eğitsel gelecek, ekonomik gelecek ve sosyal gelecek* konusundaki görüşlerini belirtecekleri maddeler de yer almıştır.

GBÖ'nün yapı geçerliğinin araştırılması amacıyla faktör analizi uygulanmıştır. Verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığı Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett testi sonuçlarının incelenmesi sonucunda belirlenmiştir. Bilindiği gibi, KMO'nun .60'dan yüksek olması ve Bartlett testinin anlamlı çıkması, verilerin faktör analizi için uygun olduğunu gösterir (Büyüköztürk, 2009). GBÖ'ye uygulanan faktör analizi sonucunda KMO değeri .95, Bartlett testi ise manidar bulunmuştur ($\chi^2 = 24084,232, p < .05$). Araştırma sonucunda tüm maddelerin açıkladığı ortak varyans değerlerinin .30'un üzerinde olduğu görülmüştür. Dolayısıyla, bu adımda hiçbir madde veri setinden atılmamıştır. Daha sonra açıklanan toplam varyans incelendiğinde, 4 boyutta toplanan 35 maddenin açıkladığı toplam varyans %65 olarak hesaplanmıştır. Varimax dik döndürme yöntemiyle ortaya çıkan faktör yapısı içerisinde birden

fazla boyutta .10'un altında bir fark ile yük değeri veren m81 ve m86 çıkarılarak faktör analizi tekrarlanmıştır. Binişiklik gösteren maddelerin çıkarılması sonucunda tekrarlanan faktör analizi ile KMO değeri .95, Bartlett testi ise manidar bulunmuştur ($\chi^2 = 22372,605$, $p < .05$). Analiz sonucunda tüm maddelerin açıkladıkları ortak varyans değerlerinin .30' un üzerinde olduğu görülmüş, dolayısıyla, hiçbir madde veri setinden çıkarılmamıştır.

Faktör analizinde kullanılan Varimax dik döndürme çözümlemesinde ölçekteki maddelerin, özdeğeri 1'den büyük olan, 4 boyut altında toplandığı görülmüştür. Dört boyutta toplanan 33 maddenin açıkladığı toplam varyans ise %59.82 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Uygulanan anket sonucunda elde edilen verilerin analizinde SPSS 16.0 programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde değişkenlere bağlı olarak frekans ve yüzdeler dikkate alınmış, anlamlı farklılık aranan durumlarda, kay kare tekniğinden yararlanılmıştır. Öğrencilerin ölçeğe verdikleri yanıtların değerlendirilmesinde düşük, ortanın altı, orta, ortanın üstü ve yüksek olmak üzere beş farklı düzey belirlenmiştir. Belirlenen beş farklı düzey şunlardır: 1 – 1.79 düşük, 1.80 – 2.59 ortanın altı, 2.60 – 3.39 orta, 3.40 – 4.19 ortanın üstü, 4.20 – 5.00 yüksek.

BULGULAR

Lise Öğrencilerinin Gelecek Beklenti Düzeyleri

Araştırmaya katılan öğrencilerin Gelecek Beklentisi Ölçeğinin geneline yönelik verdikleri cevaplara ilişkin sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Gelecek Beklentisi Düzeylerine İlişkin Bulgular

	N	Minimum	Maksimum	Ortalama \bar{x}	Standart Sapma	Çarpıklık
SBÖ	1106	1.70	5.00	3.87	.64	-.38

Tablo 1 incelendiğinde, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki lise öğrencilerinin *kişisel ve mesleki gelecek*, *eğitsel gelecek*, *ekonomik gelecek* ve *sosyal gelecek* boyutlarındaki beklentilerinin genel olarak *ortanın üstü* düzeyde ($\bar{x} = 3.87$) olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin Gelecek Beklentisi Ölçeğinin alt boyutlarına yönelik verdikleri cevaplara ilişkin sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Gelecek Beklentisi Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular

Boyutlar	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık
Kişisel-Mesleki Gelecek	1106	2.20	5.00	4.52	.51	-1.19
Eğitsel Gelecek	1106	1.00	5.00	3.92	.85	-.79
Ekonomik Gelecek	1106	1.00	5.00	3.59	.97	-.58
Sosyal Gelecek	1106	1.00	5.00	3.34	.98	-.25

GBÖ'nün boyutlarına ilişkin bulgular incelendiğinde, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki lise öğrencilerinin kişisel ve mesleki gelecek ile ilgili ortanın üstü düzeyde ($\bar{x}=4.52$), buna karşın sosyal gelecek ile ilgili orta düzeyde ($\bar{x}=3.34$) umutlu olduğu anlaşılmaktadır.

Lise Öğrencilerinin Kişisel ve Mesleki Gelecek Beklentisi

Araştırmaya katılan öğrencilerin Gelecek Beklentisi Ölçeğinin alt faktörlerinden “Kişisel ve Mesleki Gelecek” boyutuna yönelik verdikleri cevaplara ilişkin sonuçlar Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Kişisel ve Mesleki Gelecek Boyutuna İlişkin Bulgular

Kişisel ve Mesleki Gelecek Alt Boyutuna İlişkin Maddeler	N	\bar{x}	ss
Gelecekte kendi kendimi yönetebilen birisi olacağıma inanıyorum	1106	4.61	.64
Gelecekte toplumda saygın bir yer edineceğime inanıyorum	1106	4.60	.66
Gelecekte topluma yararlı bir birey olacağıma inanıyorum	1106	4.57	.68
Gelecekte daha sorumlu bir kişi olacağıma inanıyorum	1106	4.52	.72
Gelecekte iyi bir aile kuracağıma inanıyorum	1106	4.51	.75
Gelecekte yapacağım meslekte ilerleme sağlayacağıma inanıyorum	1106	4.50	.73
Gelecekte hayatın benim için daha anlamlı olacağına inanıyorum	1106	4.49	.75
Gelecekte yapacağım mesleğe katkı sağlayacağıma inanıyorum	1106	4.48	.73
Gelecekte daha girişimci bir birey olacağıma inanıyorum	1106	4.48	.74
Gelecekte daha bağımsız bir kişi olacağıma inanıyorum	1106	4.41	.78
Toplam / Ortalama	1106	4.52	.51

Araştırmaya katılanların kişisel ve mesleki geleceklerine ilişkin ankette yer alan maddelere verdikleri yanıtlar incelendiğinde, öğrencilerin genel olarak hem kişisel hem de mesleki gelecek ile ilgili olumlu beklentiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 3’teki veriler, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki lise öğrencilerinin gelecekte kendi kendini yönetme ($\bar{x}=4.61$), toplumda saygın bir yer edinme ($\bar{x}=4.60$) ve topluma yararlı bir birey olma ($\bar{x}=4.57$) ile ilgili yüksek düzeyde özgüvene sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, yine Tablo 3’teki bulgulara dayalı olarak, gençlerin mesleki gelecekleri bakımından görece daha az umutlu oldukları anlaşılmaktadır. Gelecekte yapacağı mesleğe katkıda bulunmaya ($\bar{x}=4.48$), daha girişimci bir birey olmaya ($\bar{x}=4.48$) ve daha bağımsız bir birey olmaya ($\bar{x}=4.41$) görece daha düşük katılım göstermişlerdir.

Lise Öğrencilerinin Eğitsel Gelecek Beklentisi

Araştırmaya katılan öğrencilerin Gelecek Beklentisi Ölçeğinin alt faktörlerinden “Eğitsel Gelecek” boyutuna yönelik verdikleri cevaplara ilişkin sonuçlar Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Eğitsel Gelecek Boyutuna İlişkin Bulgular

Eğitsel Gelecek Alt Boyutuna İlişkin Maddeler	N	\bar{x}	ss
Gelecekte öğrencilerin daha iyi koşullarda eğitim göreceğine inanıyorum	1106	4.02	1.05
Gelecekte ailelerin eğitim sürecine daha etkin katılacağına inanıyorum	1106	4.01	1.03
Gelecekte daha iyi öğretmenlerin yetişeceğine inanıyorum	1106	3.92	1.12
Gelecekte okulların eğitim imkânlarının daha iyi olacağına inanıyorum	1106	3.90	1.14
Gelecekte okulların daha iyi eğitim vereceğine inanıyorum	1106	3.90	1.09
Gelecekte okul yöneticilerinin daha iyi ve yeterli olacağına inanıyorum	1106	3.86	1.11
Gelecekte öğrencilerin daha nitelikli olacağına inanıyorum	1106	3.81	1.11
Toplam / Ortalama	1106	3.92	.85

Tablo 4 incelendiğinde, lise öğrencilerinin eğitsel gelecek ile ilgili ortanın üstü düzeyde ($\bar{x}=3.92$) umutlu olduğu görülmektedir. Bu boyutta, en yüksek katılım gelecekte eğitim olanaklarının daha iyi olacağı ($\bar{x}=4.02$), gelecekte ailelerin eğitim sürecine daha etkin katılacağı ($\bar{x}=4.01$) ve daha iyi öğretmenler yetişeceğine ($\bar{x}=3.92$) ilişkin maddelerde yoğunlaşmaktadır. Buna karşın, lise öğrencilerinin gelecekte öğrencilerin daha nitelikli olacağı ($\bar{x}=3.81$) ve okul yöneticilerinin daha iyi ve yeterli olacağı ($\bar{x}=3.86$) ile ilgili daha düşük düzeyde bir beklenti içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Lise Öğrencilerinin Ekonomik Gelecek Beklentisi

Araştırmaya katılan öğrencilerin Gelecek Beklentisi Ölçeğinin alt faktörlerinden “Ekonomik Gelecek” boyutuna yönelik verdikleri cevaplara ilişkin sonuçlar Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Ekonomik Gelecek Boyutuna İlişkin Bulgular

Ekonomik Gelecek Alt Boyutuna İlişkin Maddeler	N	\bar{x}	ss
Gelecekte bulunduğum bölgenin yaşam için daha iyi olacağına inanıyorum	1106	3.75	1.18
Gelecekte ülkemizin yaşam koşullarının daha iyi olacağına inanıyorum	1106	3.67	1.17
Gelecekte yaşam standartlarının daha iyi olacağına inanıyorum	1106	3.65	1.16
Gelecekte hayat şartlarının daha iyi olacağına inanıyorum	1106	3.61	1.19
Gelecekte refah düzeyinin daha iyi olacağına inanıyorum	1106	3.56	1.17
Gelecekte ekonomik koşulların daha iyi olacağına inanıyorum	1106	3.54	1.17
Gelecekte iş imkânlarının daha iyi olacağına inanıyorum	1106	3.31	1.25
Toplam / Ortalama	1106	3.59	.97

Tablo 5'e göre, araştırmaya katılan lise öğrencilerinin ekonomik gelecek konusunda bazı tereddütler içinde olduğu anlaşılmaktadır. Öğrenciler, bu boyutta, özellikle gelecekte bölgenin ($\bar{x}=3.75$) ve ülkenin ($\bar{x}=3.67$) daha iyi koşullar içinde olacağına ve yaşam standartlarının daha iyi olacağına ($\bar{x}=3.65$) görece daha yüksek düzeyde katılım gösterirken gelecekteki iş imkânları ($\bar{x}=3.31$) ve ekonomik koşulların daha iyi olacağına ($\bar{x}=3.54$) kuşkuyla bakmaktadır.

Lise Öğrencilerinin Sosyal Gelecek Beklentisi

Araştırmaya katılan öğrencilerin Gelecek Beklentisi Ölçeğinin alt faktörlerinden "Sosyal Gelecek" boyutuna yönelik verdikleri cevaplara ilişkin sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Sosyal Gelecek Boyutuna İlişkin Bulgular

Sosyal Gelecek Alt Boyutuna İlişkin Maddeler	N	\bar{x}	ss
Gelecekte sorunların daha hızlı çözüleceğine inanıyorum	1106	3.53	1.18
Gelecekte insanların farklılıklara daha saygılı olacağına inanıyorum	1106	3.49	1.23
Gelecekte daha barışçı ve demokratik bir toplum olacağımıza inanıyorum	1106	3.45	1.25
Gelecekte hukuk düzeninin daha iyi olacağına inanıyorum	1106	3.45	1.22
Gelecekte insan ilişkilerinin daha iyi olacağına inanıyorum	1106	3.31	1.26
Gelecekte insanların daha hoşgörülü olacaklarına inanıyorum	1106	3.30	1.27
Gelecekte aile ve akrabalık ilişkilerinin daha iyi olacağına inanıyorum	1106	3.20	1.38
Gelecekte insanların daha mutlu olacağına inanıyorum	1106	3.18	1.27
Gelecekte toplumsal sorunların daha az olacağına inanıyorum	1106	3.13	1.31
Toplam / Ortalama	1106	3.34	.98

Sosyal geleceğe ilişkin ölçek puanlarının yer aldığı Tablo 6 dikkatlice incelendiğinde, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki lise öğrencilerinin toplumun geleceği konusunda orta düzeyde ($\bar{x}=3.34$) bir beklenti içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu boyutta, katılımcılar sorunların daha hızlı çözüleceğine ($\bar{x}=3.53$) ve insanlar arası farklılıklara daha saygılı olunacağına ($\bar{x}=3.49$) görece daha fazla katıldıklarını belirtirken toplumsal sorunların daha az olacağına ($\bar{x}=3.13$) ve insanların daha mutlu olacağına ($\bar{x}=3.18$) daha az katıldıklarını belirtmişlerdir.

Lise Öğrencilerinin Gelecek için Düşündükleri Favori Meslekler

Araştırmaya katılan öğrencilerin gelecek için düşündükleri favori mesleklerine yönelik verdikleri cevaplara ilişkin sonuçlar Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Gelecekte Düşünülen Favori Meslekler ve Cinsiyete Göre Dağılımlarına İlişkin Bulgular

En çok yapılmak istenen meslek	Öğrenci Sayı	Cinsiyete göre dağılım				
		Kız Öğrenciler		Erkek Öğrenciler		
		f	%	f	%	
1	Öğretmen	364	211	37.08	153	29.42
2	Doktor	261	131	23.02	130	25
3	Mühendis	146	31	5.44	115	22.11
4	Avukat	107	68	11.95	39	7.5
5	Polis	64	26	4.56	38	7.5
6	Psikolog	48	39	6.85	9	1.73
7	Eczacı	45	24	4.21	21	4.03
8	Hemşire	30	29	5.09	1	.19
9	Diğer	24	10	1.75	14	2.69
Toplam		1089	569	100	520	100

Tablo 7'ye göre, Güneydoğu Anadolu bölgesinde öğretmenlik, hem kız hem de erkek öğrencilerin en favori mesleği arasında yer almaktadır. Öğretmenliğin erkeklerde istenilme oranı %29.42 iken bu oran kızlarda %37.08'dir. Diğer yandan, hem kız hem de erkek öğrencilerin en fazla tercih ettiği ikinci meslek grubu ise doktorluktur. Doktorluk, erkekler tarafından %25 oranında, kızlar tarafından %23.02 oranında tercih edilmektedir. Tablodaki diğer bulgulara göre, kızların tercih ettiği üçüncü en önemli meslek (%11.95) avukatlık iken, erkeklerin en fazla tercih ettikleri üçüncü sıradaki meslek (% 22.11) mühendisliktir. Tabloya ilişkin bir başka önemli bulgu ise, kızların polislik mesleğine azımsanamayacak derecede (%4,56) ilgisinin olmasıdır. Öte yandan, kız öğrenciler toplumda daha çok kadın mesleği olarak algılanan hemşireliğe sadece %5.09 düzeyinde ilgi göstermiştir. Kız öğrenciler tarafından tercih edilen (%6.85) bir başka meslek grubu ise psikologluktur.

Lise Öğrencilerinin Gelecek Beklentilerini Etkileyen Faktörler

Bu bölümde araştırmaya katılan lise öğrencilerinin gelecek beklentilerini etkileyen faktörler incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, lise öğrencilerinin gelecek beklentilerinin cinsiyete, okudukları lise türüne, akademik not ortalamasına, anne eğitim düzeyine, baba mesleğine, aile gelir düzeyine, kardeş sayısına, okul öncesi eğitimi alma durumuna ve evde konuşulan dile göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Buna karşın, gelecek beklentisinin okulun bulunduğu ile, sınıf düzeyine, disiplin cezası alma durumuna ve okulu bırakma eğilimine göre anlamlı farklılaştığı görülmüştür. Anlamlı farklar bulunan değişkenlere ilişkin analiz sonuçları aşağıda verilmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin gelecek beklentisi "il" değişkenine göre farklılık göstermekte midir?

Tablo 8. İllere Göre Gelecek Beklentisi Sonuçları

İller	N	Ortalama \bar{x}	Standart Sapma
Şırnak	86	4.02	.53
Mardin	90	3.99	.64
Kilis	88	3.92	.66
Siirt	83	3.91	.63
Gaziantep	218	3.86	.68
Diyarbakır	129	3.86	.68
Şanlıurfa	201	3.86	.64
Adıyaman	128	3.79	.58
Batman	83	3.69	.57
Toplam	1106	3.87	.64

Tablo 8’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan lise öğrencilerinin gelecek beklentilerinin öğrencilerin buldukları illere göre farklılaştığı görülmektedir. Buna göre, gelecek beklentisi yüksek olanlar, Şırnak ($\bar{x}=4.02$) ve Mardin’deki ($\bar{x}=3.99$) öğrencilerken en düşük olanlar, Batman ($\bar{x}=3.69$) ve Adıyaman’daki ($\bar{x}=3.79$) öğrencilerdir. Araştırmaya katılan öğrencilerin gelecek beklenti düzeylerinin illere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin anlaşılması için uygulanan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. İllere Göre Gelecek Beklentisi Düzeyleri ANOVA Testi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplararası	7.11	8	0.89	2.17	.03	Şırnak-Batman
Gruplarıçi	448.43	1097	0.41			
Toplam	455.54	1105				

Tablo 9’daki bulgular, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki lise öğrencilerinin gelecek beklentilerinin illere göre anlamlı biçimde farklılaştığını göstermektedir, $F(8,1097)=2.17$, $p<.05$. Farkın hangi iller arasında olduğunu belirlemek üzere uygulanan Bonferroni post-hoc testi sonucunda, Şırnak ilindeki öğrencilerin gelecek beklenti düzeylerinin ($\bar{x}=4.02$), Batman

ilindeki öğrencilerin gelecek beklenti düzeylerinden ($\bar{x}=3.69$) anlamlı şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür.

Araştırmaya katılan öğrencilerin gelecek beklentisi “sınıf düzeyi” değişkenine göre farklılık göstermekte midir?

Tablo 10. Sınıf Düzeyine Göre Gelecek Beklentisi: Kruskal Wallis *H*-Testi Sonuçları

Sınıf Düzeyi	N	Sıra Ortalaması	Sd	χ^2	p	Anlamlı Fark
Lise 1	305	611.57	3	16.68	.001	
Lise 2	279	556.93				1-2, 1-3, 1-4
Lise 3	284	519.63				
Lise 4	238	515.49				

Tablo 10’da da görüldüğü üzere, lise öğrencilerinin gelecek beklentileri, sınıf düzeylerine göre anlamlı biçimde farklılaşmıştır, χ^2 ($s=3$, $n=1106$)=16,68, $p<.05$. Hangi sınıf düzeyleri için farkın anlamlı olduğunun anlaşılması için ikili karşılaştırma yoluna gidilmiştir. Buna göre, grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında lise 1. sınıf öğrencilerinin gelecek beklentisi düzeylerinin, lise 2, lise 3 ve lise 4. sınıf öğrencilerinin gelecek beklentisi düzeylerinden anlamlı şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür.

Araştırmaya katılan öğrencilerin gelecek beklentisi “disiplin cezası alma” değişkenine göre farklılık göstermekte midir?

Tablo 11. Disiplin Cezası Durumuna Göre Gelecek Beklentisi: Kruskal Wallis *H*-Testi Sonuçları

Sınıf Düzeyi	N	Sıra Ortalaması	Sd	χ^2	p	Anlamlı Fark
Hiç (0)	1049	550.34	3	12.75	.005	
Bir defa (1)	37	606.46				1-3 ve üstü,
İki defa (2)	8	767.06				2-3 ve üstü,
Üç ve daha çok	8	233.94				

Kruskal Wallis *H*-testi analiz sonuçları, araştırmaya katılan öğrencilerin GBÖ puan ortalamaları arasında disiplin cezası alma durumlarına göre anlamlı fark bulunmuştur, χ^2 ($s=3$, $n=1106$)=12,755, $p<.05$. Hangi düzeyler için farkın anlamlı olduğunun anlaşılması amacıyla ikili karşılaştırmalara gidilmiştir. Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında, üç ve daha fazla disiplin cezası alan öğrencilerin gelecek beklentisi düzeylerinin, hiç disiplin cezası almayan, bir ve iki defa disiplin cezası alan öğrencilerin gelecek beklentisi düzeylerinden

anlamli şekilde daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mann-Whitney *U* testi sonuçlarına göre diğer düzeyler arasındaki farklar anlamli bulunmamıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin gelecek beklentisi “okulu bırakma eğilimi” değişkenine göre farklılık göstermekte midir?

Tablo 12. Okulu Bırakma Eğilimine Göre Gelecek Beklentisi: *t*-Testi Sonuçları

Okulu Bırakma Eğilimi	N	Ortalama \bar{x}	Standart Sapma	Sd	t	p
Evet	188	3.69	.68	1104	4.18	.000
Hayır	918	3.91	.63			

Öğrencilerin gelecek beklentisi düzeyleri arasında okulu bırakma eğilimine göre anlamli fark olup olmadığının anlaşılması amacıyla uygulanan *t*-testi sonuçları, anlamli bulunmuştur, $t(1104)=4,177, p<.05$. Analizler sonucunda okulu bırakma eğilimi olmayan öğrencilerin gelecek beklentisi düzeylerinin ($\bar{x}=3.91, SS=.63$), okulu bırakma eğilimi olan öğrencilerin gelecek beklentisi düzeylerinden ($\bar{x}=3.70, SS=.68$) anlamli şekilde yüksek olduğu görülmüştür.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırma bulguları, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki lise öğrencilerinin *kişisel ve mesleki gelecek, eğitsel gelecek, ekonomik gelecek ve sosyal gelecek* boyutlarındaki beklentilerinin genel olarak *ortanın üstü* düzeyde olduğunu göstermiştir. Bu sonuçlara göre, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki lise öğrencilerinin gelecek konusunda bazı tereddütleri olduğu söylenebilir. Kalaycıoğlu tarafından on yıl önce yapılan bir çalışmada, Güneydoğu halkının gelecek için iyimser olduğu ve herhangi bir nedenle umutlu olanların umutsuz olanlardan daha fazla olduğu bulunmuştur (Kalaycıoğlu, 2000-2001). Güleri (1994) tarafından yapılan bir başka araştırmada gençlerin %56 oranında "kötümser" olduğu sonucu bulunmuştur. Yine bu araştırmada, üniversite gençliğinde kötümserlik-iyimserlik dengesi kurulurken, işçi gençler arasında iyimserlerin oranının %39.1, kötümserlerin oranının ise %60.9 olduğu saptanmıştır.

Son olarak, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2010 yılında yapılan bir araştırmaya göre, Türk halkının genel olarak %61.2'sinin, kadınların %62.7'sinin, erkeklerin ise %59.6'sının mutlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yaş gruplarına bakıldığında, 18-24 yaş grubu bireylerin mutluluk oranının ortalamadan biraz daha yüksek (%63.9) düzeyde olduğu görülmüştür (TÜİK, 2010).

Araştırma sonuçlarına göre, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki lise öğrencilerinin, en fazla kişisel ve mesleki gelecek ile ilgili umutlu olduğu, sırasıyla *eğitim, ekonomi* ve özellikle *de sosyal gelecek* ile ilgili görece daha az umutlu olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar, güçlü bir özgüvene sahip olmalarına rağmen gençlerin müdahale etme imkânı bulamadıkları bir eğitim sistemi, ekonomik ve toplumsal sistem ile ilgili tereddüt içerisinde olduklarına işaret etmektedir. Lise öğrencilerinin gelecekte kendi kendini yönetme, toplumda saygın bir yer edinme ve topluma yararlı bir birey olma konusunda oldukça yüksek düzeyde özgüvene sahip oldukları görülmektedir. Ancak, yine gençlerin mesleki gelecekleri bakımından görece daha az umutlu oldukları, gelecekte yapacağı mesleğe katkıda bulunma, daha girişimci bir birey olma ve daha

bağımsız bir birey olma konusunda görece daha umutsuz oldukları anlaşılmıştır. Uluğ ve Gökçay (1985)'ın lise öğrencilerinin en büyük problem kaynağının “gelecek ve meslek kaygısı” olduğuna ilişkin saptaması dikkate alındığında bu sonuçlar oldukça iyimser bulunmuştur (Aktaran: Ören & Gençdoğan, 2007).

Araştırmaya katılan Güneydoğu Anadolu bölgesindeki lise öğrencilerinin eğitsel gelecekleri ile ilgili ortamın üstünde bir katılım göstermelerine rağmen, gelecek hakkında bazı tereddütler yaşadıkları söylenebilir. Eğitsel gelecek ile ilgili ankette yer alan maddeler tek tek incelendiğinde, öğrencilerin bu boyutta, gelecekte eğitim olanaklarının daha iyi olacağı, gelecekte ailelerin eğitim sürecine daha etkin katılacağı ve daha iyi öğretmenler yetişeceğine ilişkin maddelerde daha yüksek beklenti içinde oldukları görülmüştür. Buna karşın, aynı boyutta yer alan “gelecekte öğrencilerin daha nitelikli olacağı” ve “gelecekte okul yöneticilerinin daha iyi ve yeterli olacağı” ile ilgili lise öğrencilerinin daha düşük bir beklenti içinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, devletin, ailenin ve öğretmenlerin gelecekte eğitim sorumlulukları ile ilgili daha iyi olacaklarına ilişkin lise öğrencilerinin güçlü bir ümit besledikleri şeklinde yorumlanabilir. Tolan (1990)'ın yaptığı bir çalışmada gençlerin geleceğe güvenle bakmasında sırasıyla eğitimin (%32.3), bilgi ve beceriye sahip olmanın (%23.3) ve ailenin varlıklı olmasının (%20.1) belirleyici olduğu ortaya çıkmış, bu sonuçlar, gelecekte güvence sağlaması açısından diplomanın gençlerin gözündeki öneminin giderek azaldığını göstermiştir (Tolan, 1990).

Araştırma sonuçlarına göre, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki lise öğrencilerinin ekonomik gelecek konusunda bazı tereddütler içinde oldukları anlaşılmaktadır. Öğrencilerin ekonomik gelecek boyutunda özellikle gelecekte bölgenin ve ülkenin daha iyi koşullar içinde olacağı ve yaşam standartlarının daha iyi olacağı ile ilgili görece daha yüksek düzeyde beklenti içinde oldukları görülürken gelecekteki iş imkânları ve ekonomik koşulların daha iyi olacağına kuşkuyla baktıkları anlaşılmıştır. Bu sonuçlar, lise öğrencilerinin ekonomik gelecek konusunda bir tür kafa karışıklığı içerisinde olduklarını göstermektedir. Zira, bir taraftan yaşadıkları bölge ve ülkedeki yaşam koşullarının ve hayat standartlarının daha iyi olacağına inandıklarını belirtirken iş olanakları ve ekonomik koşulların daha iyi olacağına yönelik düşük düzeyde katılım, bunun işaretidir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki lise öğrencilerinin gelecek konusundaki en az umutlu oldukları boyut, *sosyal gelecek* boyutudur. Araştırma bulguları, bu bölgedeki gençlerin sosyal gelecek ile ilgili orta düzeyde bir beklenti içerisinde olduklarını göstermektedir. Lise öğrencileri bu boyutta, sorunların daha hızlı çözüleceğine ve insanlar arası farklılıklara daha saygılı olunacağına görece daha fazla inandıklarını belirtirken, toplumsal sorunların daha az ve insanların daha mutlu olacağına daha az inandıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuçlar, gençlerin sosyal gelecek için karamsar denebilecek bir algıya sahip oldukları biçiminde yorumlanabilir.

Araştırmaya göre, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki lise öğrencileri arasında en çok tercih edilen mesleklerin başında öğretmenlik gelmektedir. Bulgulara göre, erkek öğrencilerin % 29.42'si, kızların ise % 37.08'si öğretmen olmak istediğini belirtmiştir. Bu bulgu, öğretmenlik mesleğinin hâlâ kadınlar için en çok tercih edilen meslek olduğunu teyid etmektedir. Diğer yandan, hem kız hem de erkek öğrencilerin en fazla tercih ettiği ikinci meslek grubu ise doktorluktur. Araştırma bulgularına göre, kızların tercih ettiği üçüncü en önemli meslek (%11.95) avukatlık iken erkeklerin en fazla tercih ettikleri üçüncü önemli meslek (% 22.11) mühendisliktir. Kızların polislik mesleğine azımsanamayacak derecede (%4.56) ilgisi söz konusudur. Öte yandan, kız öğrencilerin toplumda daha çok kadın mesleği olarak algılanan hemşireliği sadece %5.09, psikologluğu ise %6.85 oranında istediği anlaşılmıştır.

Şişman (2006) tarafından sokakta çalışan çocuklara yönelik yapılan bir başka araştırmada sokakta çalışan çocukların %62.1'i, doktor, avukat, mühendislik gibi profesyonel meslek sahibi olmak istediğini belirtmiştir. Yine bu araştırmada askerlik, öğretmenlik ve polislik gibi kamu mesleklerine yönelik bir ilginin olduğu anlaşılmıştır. Araştırma bulgularında dikkat çeken bir diğer nokta, spiker olmak isteyenlerin çokluğu (%11.1).

Araştırma sonuçları, lise öğrencilerinin gelecek beklentilerini etkileyen faktörlere ilişkin önemli bulgular ortaya koymuştur. Araştırma bulgularına göre, lise öğrencilerinin gelecek beklentileri cinsiyete, okudukları lise türüne, akademik not ortalamasına, anne eğitim düzeyine, baba mesleğine, aile gelir düzeyine, kardeş sayısına, okul öncesi eğitimi alma durumuna ve evde konuşulan dile göre farklılaşmamaktadır. Güleri (1994) tarafından gerçekleştirilen bir başka araştırmada da kızlar ve erkekler arasında gelecek hakkındaki iyimserlik düşünceleri bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır.

Ancak bazı araştırmalarda akademik başarı düzeyinin gençlerin umut ve umutsuzluk düzeylerini anlamlı biçimde etkilediği saptanmıştır. Örneğin, Çelikel ve arkadaşları (2008) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada düşük başarı düzeyine sahip üniversite öğrencilerinin umutsuzluk ve depresif belirti düzeyleri anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur.

Öte yandan, lise öğrencilerinin gelecek beklentilerinin bazı değişkenlere göre farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Örneğin, gelecek beklentisi konusunda etkili olan faktörlerden birisi, okulun bulunduğu il değişkenidir. Buna göre, gelecek beklenti düzeyi yüksek olanlar, Şırnak ve Mardin'deki lise öğrencileri iken gelecek beklenti düzeyi düşük olanlar ise Batman ve Adıyaman'daki lise öğrencileridir. Lise öğrencilerinin gelecek beklentileri öğrencilerin sınıf düzeylerine göre de anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Sınıf düzeyi arttıkça gelecek beklenti düzeyi düşmektedir. Bir başka ifadeyle, lise 1.sınıfta yüksek olan gelecek beklentisi, sınıf düzeyi yükseldikçe düşmekte, en düşük beklenti dördüncü sınıf öğrencilerinde görülmektedir. Liselerin öğrencilerde olumlu gelecek beklentisi yaratma konusunda oldukça yetersiz olduklarını gösteren bu sonuçlar, bu bölgedeki lise öğrencilerinin sosyal bütünleşme düzeyine ilişkin sonuçlarıyla da büyük ölçüde örtüşmektedir (Şimşek 2010). Ören ve Gençdoğan (2007) tarafından yapılan bir başka araştırmada sınıf düzeyi ile depresyon düzeyi arasında anlamlı bir ilişki saptanmış, depresyonu olan öğrencilerin oranının son sınıf öğrencilerinin aleyhine anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir (%23.96). Ayrıca üçüncü sınıftaki öğrencilerin depresyon düzeyi, birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinininkinden daha yüksek bulunmuştur.

Lise öğrencilerinin disiplin cezası alma durumları ile gelecek beklentileri arasında anlamlı farklar olduğu saptanmıştır. Özellikle üç ve daha fazla disiplin cezası alan öğrencilerin gelecek beklentisi düzeylerinin, hiç disiplin cezası almayan, bir ve 2 defa disiplin cezası alan öğrencilerin gelecek beklentisi düzeylerinden anlamlı şekilde daha düşük olduğu bulunmuştur. Öte yandan, lise öğrencilerinin okulu bırakma eğilimine göre gelecek beklentisi düzeyleri arasında anlamlı farklar bulunmuştur. Okulu bırakma eğilimi olmayan öğrencilerin gelecek beklentisi düzeylerinin okulu bırakma eğilimi olanlarınkinden anlamlı şekilde yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar, okulu bırakma eğiliminin öğrencilerde geleceğe ilişkin karamsarlık duygusu yarattığı şeklinde yorumlanabileceği gibi, gelecek konusunda umutsuz olanların okulu bırakmaya daha yatkın oldukları şeklinde de yorumlanabilir.

Öneriler

Araştırma sonuçları, lise öğrencilerinin gelecek beklentileri ve bu beklentilerini etkileyen faktörlere ilişkin önemli bulgular ortaya koymuştur. Bu sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler uygun görülmüştür:

1. Okul öncesi eğitimin gelecek beklentisi konusunda olumlu bir katalizör olduğu anlaşılmıştır. Bölgede düşük olan okul öncesi eğitime katılımın yükseltilmesi için çabaların hızlandırılması önerilmektedir.

2. Gelecek beklentisi yüksek düzeyde olan öğrenciler, Şırnak ve Mardin'deki lise öğrencileri iken düşük olan öğrenciler, Batman ve Adıyaman'daki lise öğrencileridir. Okulu bırakma eğiliminin de yüksek olduğu bu illerde gerek okulu bırakma gerekse gelecek beklentisi konusuna ışık tutacak araştırmalar yapılmalıdır.

3. Liselerde sınıf düzeyi yükseldikçe gelecek beklentisi düzeylerinde görülen düşüş dikkate alındığında, bu bölgedeki ortaöğretim kurumlarının yeniden sorgulanması ve okulların temel işlevlerini ne ölçüde yerine getirdiklerine ilişkin araştırmaların yapılması gerekmektedir.

4. Bölgedeki lise öğrencilerinin özellikle *kişisel ve mesleki gelecek* ile ilgili ümitli olmalarına karşın, *eğitsel* ve *sosyal gelecek* ile ilgili az da olsa karamsar oldukları anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, gençlerin özgüvene sahip olduklarını göstermektedir. Bu potansiyelin güçlendirilmesi için sosyal destek programlarının uygulanması yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aptekar, L. (1994). Street children in the developing world: a review of their condition. *Cross-Cultural Research*, 28(3), 195-224.
- Argarval, A., Tripathi, K. K., & Srivastava, M. (1983). Social roots and psychological implications of time perspective. *International Journal of Psychology*, 18, 367-380.
- Artar, M. (2003). Depremi yaşayan ergenlerin gelecek beklentilerinin içeriği. *Kriz Dergisi*, 11(3), 21-27.
- Baker, R. & Panter-Brick, C. (2000). A comparative perspective on children's careers and abandonment in Nepal. In C. Panter-Brick & M. T. Smith (Eds.), *Abandoned children* (pp. 161-181). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84, 191-215.
- Bandura, A. (1993). Perceived self-efficacy in cognitive development and functioning. *Educational Psychologist*, 28, 117-148.
- Büyüköztürk, Ş. (2009). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cecconello, A. M., De Antoni, C., & Koller, S. H. (2003). Pra' ticas educativas, estilos parentais e abuso fi' sico (in Italian). *Psicologia Em Estudo*, 8, 45-54.
- Çelikel, F. Ç. & Erkorkmaz, Ü. (2008). Üniversite öğrencilerinde depresif belirtiler ve umutsuzluk düzeyleri ile ilişkili etmenler. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 45, 122-129.
- Çoban, A. E. (2005). Lise son sınıf öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeylerinin yordayıcı bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(10), 39-54.
- Confalonieri, E. (2002). A narrative perspective on the future transition to adulthood. In T. Trempala & L. E. Malmberg (Eds.), *Adolescents' future orientation theory and research*. Frankfurt: Peter Lang.
- De Antoni, C. & Koller, S. H. (2000). Vulnerabilidade e resiliencia familiar: um estudo com adolescentes que sofreram maus tratos intrafamiliares (in Italian). *Psico*, 31, 39-66.
- Ford, M. E. (1992). *Human motivation: goals, emotions, and personal agency beliefs*. Newbury Park, CA: Sage.
- Frank, L. K. (1939). Time perspectives. *Journal of Social Philosophy*, 4, 293-312.
- Garnezy, N. & Masten, A. S. (1994). Chronic adversities. In M. Rutter, L. Herzov, & E. Taylor (Eds.), *Child and adolescent psychiatry* (pp. 191-208). Oxford: Blackwell.
- Güleri, M. (1994). Üniversiteli ve işçi gençliğin gelecek beklentileri ve kötümserlik-iyimserlik düzeyleri. *Kriz Dergisi*, 6(1), 55-65.

- Hecht, T. (1998). *At home in the street: street children of northeast Brazil*. New York: Cambridge University Press.
- Helmke, A. & Van Aken M. A. G. (1995). The causal ordering of academic achievement and selfconcept of ability during elementary school: a longitudinal study. *Journal of Educational Psychology*, 87, 624–637.
- Hurn, C. J. (1993). *The limits and possibilities of schooling: An introduction to the sociology of education* (3rd ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Israeli, N. (1930). Some aspects of the social psychology of futurism. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 25, 121-132.
- Israeli, N. (1936). *Abnormal personality and time*. New York: Science Press.
- Kalaycıoğlu, S. (2000-2001). *Gap bölgesinde Urfa, Harran ve Diyarbakır'da farklı kesimlerde toplumsal, kültürel ve ekonomik değişim beklentileri*. 21.02.2011 tarihinde <http://www.gap.metu.edu.tr/html/yayinlar/gapbolgesidegisimbeklentiSKalaycioglu.pdf> adresinden alınmıştır.
- Lanz, M. & Rosnati, R. (2002). Adolescents' and young adults' construction of the future effects of family relations, self-esteem, and sense of coherence. In T. Trempala & L. E. Malmberg (Eds.), *Adolescents' future orientation theory and research*. Frankfurt: Peter Lang.
- Lent, R. W., Lopez, F. G., Brown, S. D., & Gore, P. A., Jr. (1996). Latent structure of the sources of mathematics self-efficacy. *Journal of Vocational Behavior*, 49, 292–308.
- Lewin, K. (1939). Field theory and experiment in social psychology: concepts and methods. *The American Journal of Sociology*, 44, 868-897.
- Lewin, K. (1948). *Resolving social problems*. New York: Harper.
- Libreska, H. (2002). Life perspectives of adolescents in the context of social and economic changes in Poland. In T. Trempala & L. E. Malmberg (Eds.), *Adolescents' future orientation theory and research*. Frankfurt: Peter Lang.
- Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker. B. (2000). The construct of resilience: a critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71, 543-562.
- Malmberg, L. E. (2002). Adolescents' biased means and future expectations. In T. Trempala & L. E. Malmberg (Eds.), *Adolescents' future orientation theory and research*. Frankfurt: Peter Lang.
- Markus, H. & Nurius, P. (1986). Possible selves. *American Psychologist*, 41, 954-969.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: resilience processes in development. *American Psychologist*, 56, 227-238.
- Matsui, T., Matsui, K., & Ohnishi, R. (1990). Mechanisms underlying math self-efficacy learning of college students. *Journal of Vocational Behavior*, 37, 225–238.
- McCabe, K. & Barnett, D. (2000). First comes work, then comes marriage: future orientation among African American young adolescents. *Family Relations*, 49, 63-72.
- Mischel, W. (1973). Toward a cognitive social learning reconceptualization of personality. *Psychological Review*, 80, 252–283.
- Mischel, W., Cantor, N., & Feldman, S. (1996). Principles of self-regulation: the nature of willpower and self-control. In E. T. Higgins & A. W. Kruglanski (Eds.), *Social psychology: handbook of basic principles* (pp. 329–360). New York: Guilford Press.
- Mönks, F. (1968). Future time perspective in adolescents. *Human Development*, 11, 107–123.
- Neiva-Silva, L. (2003). *Future expectations of street boys: an auto-photographic study*. Unpublished master's thesis, Universidade Federal do Rio Grande do Sul, Porto Alegre.
- Nurmi, J. E. (1991). How do adolescents see their future? A review of the development of future-orientation and planning. *Developmental Review*, 2, 1-59.

- Nurmi, J. E. (2001). Navigating through adolescence: introduction. In J. E. Nurmi (Ed.), *Navigating through adolescence*. New York: Routledge.
- Nurmi, J. E. (1989). Development of orientation to the future during early adolescence: a four year longitudinal study and two cross-sectional comparisons. *International Journal of Psychology*, 24, 195–214.
- Nurmi, J. E. (1994). The development of future-orientation in a life-span context. In Z. Zaleski (Ed.), *Psychology of future orientation* (pp. 63–74). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Oettingen, G., Little, T. D., Lindenberg, U., & Baltes, P. B. (1994). Causality, agency, and control beliefs in East versus West Berlin children: a natural experiment on the role of context. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 579–595.
- Olson, J. M., Roese, N. J., & Zanna, M. P. (1996). Expectancies. In E. T. Higgins & A. W. Kruglanski (Eds.), *Social psychology: handbook of basic principles* (pp. 211–238). New York: Guilford Press.
- Ören, N. & Gençdoğan B. (2007). Lise öğrencilerinin depresyon düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 85-92.
- Pekrun, R. (1993). Themenschwerpunkt, Lernmotivation: Einführung (in German). *Zeitschrift für Pädagogische Psychologie*, 7(2/3), 71–76.
- Poole, M. E. & Cooney, G. H. (1987). Orientations to the future: a comparison of adolescents in Australia and Singapore. *Journal of Youth and Adolescence*, 17, 129–151.
- Raffaelli, M. (1999). Street youth in Latin America: a developmental review. *InterAmerican Journal of Psychology*, 32, 7–28.
- Salmela-Aro, K. (2001). Personal goals during the transition to young adulthood. In J. E. Nurmi (Ed.), *Navigating through adolescence*. New York: Routledge.
- Salmela-Aro, K. & Nurmi, J. E. (1997). Goal contents, well being and life context during transition to university: a longitudinal study. *International Journal of Behavioral Development*, 20, 471-491.
- Seginer, R. (2003). Adolescent future orientation: an integrated cultural and ecological perspective. *Online Readings in Psychology and Culture* (Unit 11, Chapter 5). Retrieved from where?
- Seigner, R. (1992). Future orientation age related differences among adolescent females. *Journal of Youth and Adolescence*, 21, 421-437.
- Şimşek, H. (2010). *Güneydoğu Anadolu bölgesindeki lise öğrencilerinin sosyal bütünleşme düzeyleri ve gelecek beklentileri*. (Proje Raporu. No. 109K300). Ankara: TÜBİTAK.
- Şişman, Y. (2006). Sokakta çalışan çocukların yaşam koşulları ve gelecek beklentileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 251-275.
- Sundberg, N., Poole, M., & Tyler, E. (1983). Adolescents' expectations of future events - a cross-cultural study of Australians, Americans, and Indians. *International Journal of Psychology*, 18, 415–427.
- Tatar, M. (2005). Öğretmen beklentisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Elektronik Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2).
- Tolan, B. Y. (1990). *Günümüz gençliğinin gelecekte beklenenleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- TUİK (2010). *Yaşam memnuniyeti araştırması*. 10.03.2011 tarihinde www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8486 adresinden alınmıştır.
- Walsh, F. (1996). The concept of family resilience: crisis and challenge. *Family Process*, 35, 261–281.
- Werner, E. E. & Smith, R. S. (1992). *Overcoming the odds: high risk children from birth to adulthood*. New York: Cornell University Press.
- Werner, E. E. & Smith, R. S. (1982). *Vulnerable but invincible: a longitudinal study of resilient children and youth*. New York: McGraw-Hill.